

УДК: 82.091+821.111.0*Шек

*Шереметьєва Вікторія
(Запоріжжя)*

**Ф.Сідні та В.Шекспір:
специфіка авторської самоідентифікації
в Єлизаветинських сонетних циклах**

В статті з'ясовується специфіка авторської самоідентифікації в єлизаветинських сонетних циклах В.Шекспіра та Ф.Сідні. У ході дослідження обґрунтовується поняття авторської самоідентифікації, специфіку якого детерміновано з одного боку іманентною природою доби Відродження, а з іншого – особливостями жанру сонета. Крім того, авторська самоідентифікація у поетичних текстах Ф.Сідні та В.Шекспіра аналізується через парадигматичну опозицію „приватне/публічне”, демонструючи, в рамках одного жанру, їхню відмінність, як з точки зору проблемно-тематичних спектрів, так і з точки зору способів саморепрезентації автора.

Ключові слова: авторська самоідентифікація, сонетний цикл, сонет, петрарківська ідеологема, авторське «Я», приватне/публічне.

Одним із провідних ідейно-сміслових концептів доби Відродження виступає концепт творчості, адже саме творчий потенціал людини, її причетність до сфери культури вважалися обов'язковою рисою всебічно розвинутого індивідуума. Спроможність бути творцем (автором живописного полотна, скульптури чи художнього тексту) посідала найвищу позицію в ієрархії цінностей тих, хто називав себе гуманістами. Відповідно, і проблема самоідентифікації художника-митця незрідка обговорювалася в літературно-критичних і естетично-філософських трактатах тогочасся, інспіруючи хвилі невщухаючих дискусій.

Якщо в Італії об'єктом пріоритетної уваги виступала постать живописця (згадаймо, приміром, твори Бенвенуто Челліні, Джорджо Вазарі чи Леонардо да Вінчі), то в ренесансній Англії такі дискусії розгорталися здебільше

навколо особи *man of letters*, себто письменника. Прикметно, що попри пильну увагу до цієї проблеми з боку елизаветинських літературних критиків, чимало цікавих ідей було висловлено безпосередньо в самих художніх творах, зокрема у сонетних циклах Ф.Сідні та В.Шекспіра.

Тож метою даної літературознавчої розвідки є з'ясування специфіки авторської самоідентифікації у цих елизаветинських сонетних циклах.

Під авторською самоідентифікацією пропонуємо розуміти центральний елемент самосвідомості письменника, що пов'язаний з відповіддю на вічне питання «хто я?» по відношенню до вже існуючих систем (гендерної, соціальної, професійної тощо). Така саморефлексія письменника не лише сприяє визначенню його власних уподобань, а й виступає своєрідною самооцінкою його місця і ролі у соціумі.

Можна припустити, що в пошуках власної ідентичності, письменник репрезентує у художніх текстах свою Самість, а читач за допомогою твору намагається її з'ясувати та проінтерпретувати. Однак, за К.Юнгом, самість є центром колективного несвідомого, а отже її майже неможливо виявити емпірично¹. Саме тому, бути повністю впевненим у тому, що твір і є віддзеркаленням цієї самої авторської Самості, від самого початку досить важко. Адже, якщо навіть уявити поета-сонетяра, який, скажімо, дивиться в дзеркало, то неможливо точно з'ясувати, яке саме відображення він бачить у ньому: Людину, Чоловіка, Поета, Закоханого чи іншого Поета, іншого Закоханого, а може й Образ коханої, або навіть Історію свого кохання. Таким чином, аналізуючи авторську самоідентифікацію в художньому тексті, який знаходиться на перехресті багатьох контекстів (соціокультурного, гендерного, історико-біографічного та ін.), не варто випускати з поля зору характер взаємодії творчих імперативів автора з основними літературними дискурсами епохи.

¹ Юнг К.Г. Психология и алхимия. – М.: Изд-во АСТ Москва, 2008. – С. 44.

I. Історико-літературний процес

Повертаючись до порушеної в назві проблеми авторської самоідентифікації в конкретних художніх текстах – елизаветинських сонетних циклах, – необхідно наголосити на тому, що її специфіку детерміновано не лише іманентною природою доби Відродження, але й особливостями сонетного жанру. Питома вага авторського «Я», а отже й значущість авторської самоідентифікації, виступали тут визначальними, адже суб'єктом такої поезії зазвичай був сам поет/закоханий, а об'єктом – прекрасна дама серця, яку оспівував поет, наполегливо прагнучи її взаємності.

Канонічність жанру призвела до того, що петрарківська модель сприймалася як своєрідний риторичний код, який необхідно було використовувати в певній комунікативній ситуації. Ця стратегія була практично неминучою при зверненні будь-якого поета XV-XVI ст.ст. до любовної лірики, адже і топоси, і формальні ознаки жанру набули статусу взірцевих, стали об'єктом апологетичного наслідування.

Ще однією важливою рисою жанрової моделі сонету від самого початку його існування виступає його приватність або непублічність. Сонети зазвичай були спрямовані на здобуття прихильності та ласки конкретної жінки та призначені для вузького кола посвячених в душевні переживання поета. Фігура закоханого ліричного героя також досить стандартна: він перекочовує з однієї петрарківської збірки в іншу, від одного автора до іншого без суттєвих змін.

Філіпа Сідні по праву можна вважати законодавцем сонетної моди в англійській національній літературній традиції, про що свідчать численні наслідування його літературної манери та сплеск популярності цього жанру саме після виходу піратського видання «Астрофіла і Стелли» в 1591 р. Недарма в Англії, протягом двадцяти наступних років, з'являється понад два десятки сонетних циклів (наприклад, «Делія», (1592) С.Деніела, «Ідея» (1594) М.Дрейтона, «Amoretti» (1595) Е.Спенсера). Однак,

безумовно, апогеєм жанрового розвитку стали «Сонети» В.Шекспіра – неперевершене творіння великого Барда.

Сонети Ф.Сідні, вочевидь, могли мати певний вплив на сонетний цикл В.Шекспіра, написаний у 1592-1594 рр., а отже хронологічно пізніше. Так, приміром, певну схожість мотивів можна прослідкувати, порівнявши 3-й сонет Ф.Сідні² та 23-й сонет В.Шекспіра³. Обидва поети говорять про неможливість висловлення звичними поетичними засобами, чи навіть взагалі словами, тієї неземної краси та того палкого кохання, яким вони одержимі.

Втім, смисловий діапазон петрарківських ідеологем в процесі розвитку ренесансної сонетної традиції помітно розширився. В залежності від ракурсу прочитання, ключові топоси петрарківської моделі – обожнення коханої, страждання з приводу нерозділеного кохання, невдоволене бажання, страх самотності – збагатилися семантикою інших дискурсів (владного, релігійного, гендерного).

Тож основною рисою авторської самоідентифікації в сонетах елизаветинської епохи правомірно вважати полівекторність. Мається на увазі те, що в залежності від перспективи розгляду та ключової проблемно-тематичної орієнтації, авторська самоідентифікація англійських ренесансних сонетярів відбувається одночасно в декількох напрямках. А отже вона може бути репрезентована через різні парадигматичні опозиції, як-от: приватне/публічне, фактичне/уявне, фемінне/маскулінне, духовне/тілесне, національне/універсальне. В рамках цієї розвідки зупинимося лише на першій з цих опозицій (приватне/публічне), аналіз якої покликаний виявити зв'язок між особистістю автора і його баченням власної місії, його розумінням сутності і призначення творчості взагалі, та поетичного мистецтва зокрема.

² Alexander B. Grosart's The Complete Poems of Sir Philip Sidney. – 1877. – P. 2 // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://darkwing.uoregon.edu/%7Erbear/stella.html>

³ Complete Works of William Shakespeare. – Glasgow: Harper Collins Publishers, 1994. – P. 1366.

I. Історико-літературний процес

Крім того, дана опозиція концентрує увагу на подвійному діалозі: між авторським «Я» та читацькою аудиторією, з одного боку, а також між ліричним героєм та власне конкретним адресатом, з іншого. І якщо «приватне» тісно пов'язане з категоріями автобіографізму, авторської поетичної рефлексії, усвідомлення свого місця в світі, то «публічне» – це насамперед функціональне навантаження художнього тексту, демонстрація його імпліцитних чи експліцитних інтенцій, тобто його так звана «політична» складова.

Звернімося для початку до приватного начала в сонетах. Безумовно, при написанні будь-якого, а тим більше лірично-поетичного твору, автор, свідомо чи несвідомо, використовує свій власний, особистий досвід, вплітаючи його в тканину своєї оповіді. Художній світ літературного тексту вибудовується на поєднанні об'єктивного, що гносеологічно укорінене в найрізноманітніших контекстах, до яких причетний автор, та суб'єктивного, що детермінується виключно персональним досвідом митця. У сонетних циклах цей персональний досвід зазвичай репрезентується через постать ключової фігури – ліричного героя.

Згадаймо, приміром, головних героїв циклу сонетів Ф.Сідні, імена яких винесені в заголовок – Астрофіл (з грец. «той, що закоханий в зірку») і Стелла (з лат. «зірка»). Така назва збірки виконує одразу декілька функцій у «горизонті очікування» читацької аудиторії: по-перше, для освіченого читача, який знає латинську та грецьку мови, очевидним є смисл, що прихований за іменами головних героїв: є жінка, і є чоловік, – а отже мова йде про любовну лірику. По-друге, назва сонетного циклу жодною мірою не натякає на взаємність цього кохання, скоріше навпаки – віддаленість зірок на небі свідчить про недосяжність об'єкту кохання для закоханого. Тим самим автор виголошує одну з основних традиційних конвенцій петрарківської лірики – дистанціювання ліричного героя від дами серця шляхом піднесення її на п'єдестал.

Чи можна провести паралелі між біографією автора та образами, втіленими в головних героях сонетного циклу? Традиційно в літературознавстві вважається, що прототипом для образу Стелли стала реальна жінка в житті Ф.Сідні – леді Пенелопа Річ (в дівоцтві Девере). Про це, на думку науковців, свідчать численні приклади обігрування її прізвища Rich («багатий») (Сонети 24, 35, 37), а також згадки про її чорні очі, золоте волосся та фамільний герб Девере⁴.

Однак, на підтвердження цієї версії немає жодних фактичних доказів. Тому й досі достеменно не відомо, чи мала місце в реальному житті велика пристрасть Ф.Сідні до Пенелопи, чи ця жінка просто стала доречною кандидатурою на роль «дами серця» в любовно-поетичній постановці, талановито розіграній молодим поетом.

Літературознавці знаходять також і непрямі підтвердження того, що ліричний герой сонетного циклу Астрофіл – це сам Філіп Сідні. По-перше, друга частина імені ліричного героя містить «філ» – тобто Філіп, і по-друге, в тексті зустрічаються досить непрозорі натяки на місію Сіднієвого батька в Ірландії (Сонет 30), міститься опис реального турніру 1581 р., в якому Ф.Сідні брав безпосередню участь (Сонет 41), а також згадується елемент фамільного гербу Сідні – наконечник стріли (Сонет 65)⁵.

В.Шекспір, на відміну від Сідні, не лише не дає ніякої назви своєму сонетарію, але й присвячує їх загадковому W.H., практично унеможливаючи розкриття і без того таємничої загадки. Вона спричинила низку дискусій в шекспірознавстві, тож науковці й сьогодні з'ясовують, кому ж саме були присвячені безсмертні поетичні рядки і хто приховується за образами «Смаглявої Леді» та «Юнака Блакитноокого»⁶.

Втім, хоча й донині достеменно невідомо, наскільки автобіографічними були події зображені в сонетаріях Сідні та

⁴ Alexander B. Op.cit. – P. 11-16.

⁵ Ibid. – P. 17-27.

⁶ Schoenbaum S. William Shakespeare, a compact documentary life. – N.Y.: Oxford University Press, 1977. – P. 270-271.

I. Історико-літературний процес

Шекспіра, безперечним є той факт, що вони репрезентують одну з найяскравіших форм авторської образно-словесної гри. Тим більше, що саме таємничість, містифікація та можливість впізнати в художніх текстах відлуння відомих ідей – це ті фактори, які приносили істинну насолоду сучасникам цих елізаветинських поетів⁷.

Звертаючись до публічного у вищезгаданій опозиції, доречно згадати про новоісторичне трактування функції сонетного жанру в епоху правління Єлизавети. Через те, що на престолі перебуває жінка, у сонетярів з'являється нагода подвійної гри: поет, під маскою придворного залицяння до дами серця, насправді жаліється на своє соціальне безвладдя та, маючи владу лише над власним текстом, прагне підкорити свою королеву, «...вписавши її в свій поетичний текст»⁸. Таким чином, лаври переможця цієї боротьби отримує не об'єкт поклоніння, а автор поетичного тексту.

Аргументами на користь такого новоісторичного прочитання сонетного циклу Сідні слугують також і певні факти з біографії письменника. Загальновідомо, що Сідні мав репутацію взірцевого придворного, але йому так і не вдалося посісти впливову посаду в елізаветинському уряді, напевне, через його різкий лист до Єлизавети з приводу її заручин з герцогом Анжуйським. Його нереалізоване бажання зробити кар'єру придворного перероджується в поетичне кохання до жінки та трансформується в тріумфальний поетичний хист. І саме сонетний жанр стає для Ф.Сідні вдалим засобом самовираження та авторської саморепрезентації.

Адже в його циклі очевидним є позування ліричного героя та бажання справити враження не лише на об'єкт оспівування – Стеллу, але й на інших слухачів, внаслідок

⁷ Детальніше про двозначність як основний елемент системи комунікації див.: *Patterson A. Censorship and interpretation: the Conditions of Writing and Reading in Early Modern England.* – Madison: The University of Wisconsin Press, 1984. –P.11.

⁸ *Montrose L.A. The Elizabethan Subject and the Spenserian Text // Literary Theory / Renaissance Texts / Ed. by P.Parker and D.Quint.* – Baltimore: Johns Hopkins Univ. Press, 1986. – P. 303-340.

чого розширюється аудиторія тих, перед ким суб'єкт циклу Астрофіл (а, отже, і сам Ф.Сідні) може похизуватися своїм поетичним талантом, майстерністю віршування та варіаціями символів і образів.

Окрім цього, виразивши свою ідентичність в поезії, Ф.Сідні заклав основи певної тенденції, що згодом була підхоплена його сучасниками і наступниками. Вона сприяла остаточному затвердженню більш високого статусу літературної праці, яка до Сідні вважалась чимось легковажним, навіть малопристойним.

Що ж до «Сонетів» Шекспіра, то приватне начало в них превалює над публічним. Хрестоматійно відомою є метафора В.Вордсворта, що сонети – це ключ, яким Шекспір відкрив перед нами своє серце. П.Боргезі вже на початку ХХ ст., зазначив, що «...Шекспір не міг би подарувати людству свої прекрасні сонети, якби він насправді не відчував усе, про що писав, ... його пристрасть народжувалась в його серці, а не його голові»⁹.

Правда Шекспірових сонетів полягає в тому, що вони сповнені протиріч, неоднозначностей, головоломок, – словом, усього того, чим сповнене справжнє життя. В аксіології Шекспіра немає знака рівності між красою та справедливістю, між правдою та добродієністю, тому і процес авторської самоідентифікації в сонетному циклі є бурхливим, вируючим, неоднорідним.

Традиційно тему Поета та його творчості в Шекспірових сонетах розглядають у зв'язку з бажанням героя-поета увіковічнити в своїх віршах досконалу та недовговічну красу свого друга¹⁰. Однак, важливість приватного начала, справжніх відголосків Шекспірової душі, як думається, найбільше прослідковується в його зверненні до друга в 74-му сонеті: “My spirit is thine, the better part of me” (Мій дух

⁹ *Borghesi P.* Petrarch and his influence on English literature. – Bologna: N. Zanichelli, 1906 // Shakespeare Online [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.shakespeare-online.com/sonnets/shakespearepetrarch.html>.

¹⁰ *Приходько И.С.* Сознание и самосознание поэта в «Сонетах» Шекспира // Шекспіровские чтения 2004. – М.: Наука, 2006. – С. 219-228.

I. Історико-літературний процес

[залишиться] з тобою, краща частина мене)¹¹. Тобто, навіть після смерті автора залишаються його сонети – творіння, в яких живе душа поета.

Здійснений у цій статті аналіз дозволяє зробити такі висновки:

- специфіка авторської самоідентифікації в елізаветинських сонетних циклах визначається насамперед іманентними рисами самого жанру, для якого характерна значно вагоміша, ніж в інших ліричних творах, роль авторського «Я»;
- в процесі авторської самоідентифікації відбувається пряме або непряме оприявлення авторського «Я» в текстовому просторі сонетів, яке свідчить про віднайдення автором власної ідентичності;
- незважаючи на однакову жанрову приналежність, поетичні тексти Ф.Сідні та В.Шекспіра все ж таки мають значні відмінності, зокрема в плані проблемно-тематичного спектру та способів авторської само-репрезентації.

Якщо для Ф.Сідні важливішим є те, як сприйматиме та оцінюватиме його сонети аудиторія (в тому числі і Стелла – безпосередній адресат сонетів), то для В.Шекспіра – те, що вкладає поет у свої сонети, увічнюючи ті універсальні істини, які відкриваються йому в моменти творчого натхнення.

Авторська самоідентифікація безпосереднім чином корелюється з властивим даному письменникові розумінням творчості в цілому та функції літератури як мистецтва слова зокрема.

Для Сідні, в системі аксіологічних уявлень якого домінує публічне начало, поетична творчість виступає одним із інструментів впливу на соціум. Попри те, що за життя його сонети поширювалися лише у рукописних списках, вони спричинили помітний резонанс, принаймні у придворних колах.

¹¹ Complete Works of William Shakespeare... Op.cit. – P. 1374.

Для Шекспіра ж, чий сонетарій є підкреслено інтимним, мистецтво постає адекватною формою саморепрезентації. При цьому, приватне у нього явно домінує над публічним, хоча й такі проблеми, як мистецтво і вічність, митець і суспільство, митець і влада також знаходять яскраве висвітлення в його сонетарії. Втім, це вже має стати об'єктом окремої літературознавчої розвідки.